

Transició entre el català nord-occidental i el català central a la Segarra. Estudi del xipella

Josep M. Boladeras i Taché

Presentació

L'estudi que veurem a continuació és en bona part un resum del treball que sota el títol *Transició entre el català nord-occidental i el català central. El xipella. Límits entre la Segarra i l'Anoia (el Llor, Sant Ramon, Ferran i Pujalt)* va ser presentat com a treball de curs a l'assignatura *Dialectologia catalana* (curs 1992/93) del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Lleida.

Podem situar aquest estudi en el marc del que es coneix com a recerca dialectològica, concretament, podem encabir-lo dins dels estudis en què es pretén fer una descripció de les característiques dialectals d'una zona determinada.

En aquest treball s'intenta descriure les característiques dialectals de la zona formada pels quatre pobles ja esmentats (el Llor, Sant Ramon, Ferran i Pujalt). Aquests quatre pobles estan situats entre l'eix central i l'oest de la comarca de la Segarra (el Llor, Sant Ramon i Ferran) fins arribar al límit de la comarca de la Segarra entrant ja a la comarca de l'Anoia (Pujalt).

Amb aquest estudi es pretén esbrinar quins són els límits dialectals entre la zona de català nord-occidental i la zona de català central, quina és la zona de transició entre aquests dialectes, i alhora, comprovar quina és la vitalitat del parlar xipella, si realment és un parlar característic de la zona que estudiem.

A banda de les dades que obtinguem amb l'estudi, també ens servirem d'estudis posteriors que han permès de definir amb més claredat tant les característiques del català nord-occidental com les característiques dels parlars xipelles.

Aquest estudi no hauria estat possible sense la generositat i paciència dels informants. Gràcies a les converses que vaig mantenir amb ells, vaig poder saber una mica més de la seua manera de parlar, al mateix temps que em van ensenyar moltes coses.

1. Els models lingüístics

De totes les divisions dels dialectes catalans que han anat sorgint¹, la que ha tingut més èxit és la proposada per Veny (1982). Distribueix els dialectes en dos grans blocs: català oriental i català occidental. El català oriental el divideix en: rossellonès o català septentrional (hi inclou el capcinès), central (septentrional de transició, salat, xipella, barceloní, tarragoní), balear (malloquí, menorquí, eivissenc) i alguerès. El català occidental el divideix en: català nord-occidental (ribagorçà, pallarès, tortosí) i valencià (septentrional, apitxat, meridional [hi inclou el mallorquí de Tàrbena i de la Vall de Gallinera]).

Veny, a més, estableix una llista de trets diferenciadors entre català oriental i català occidental.

¹ Veny (1986) comenta les divisions fetes per Milà i Fontanals, P. Barnils, Alcover, Badia i Margarit, Coromines i la GEC.

Català oriental

Català occidental

A. FONÈTICA HISTÒRICA

1. Confusió A, E àtones en
[ə]; PATRE > <i>parə</i>,
CASA > <i>casə</i>. 2. Neutralització de O, U
àtones en [u]: <i>pusar</i>,
<i>posar</i>; <i>suar</i>. 3. E tancada llat. vg. > /ɛ/
: CEPA > <i>ceba</i>. 4. La Û breu de IŪNCU
passa a <i>o</i>: <i>jonc</i>. 5. GUÁ-, QUÁ- tònicos
tendeixen a <i>kó-gó</i>:
<i>cotre</i>, <i>quatre</i>; <i>gotlla</i>,
<i>guatlla</i>. 6. -GUA (o -QUA) final
tendeix a evolucionar a
<i>-gə</i> (o <i>-kə</i>): <i>aigua</i>
> <i>aigə</i>, > <i>llengə</i>. | <ol style="list-style-type: none"> 1. Distinció A, E àtones:
PATRE > <i>pare</i>; CASA
> <i>casa</i> (o <i>casɛ</i>). 2. Distinció de O, U
àtones: <i>posar</i>, <i>suar</i>. 3. E tancada llat. vg. > /ɛ/:
CEPA > <i>ceba</i>. 4. La Û de IŪNCU passa a
<i>u</i>: <i>junc</i>, <i>jum</i>. 5. QUÁ-, GUÁ- tònicos
solen mantenir-se:
<i>quatre</i>, <i>guatlla</i> (<i>guala</i>). 6. GUA (o -QUA) final
solen mantenir-se:
<i>aigua</i>, <i>llengua</i> |
|--|--|

7. LY, C'L, G'L llatvg. >y,
j: PALEA > *paia*,
OC'LU>*ui*.

8. /ʃ/ fricativa inicial o
postconsonàntica:
xinxà, panxa.

9. /ʃ/ intervocàlica o final
no precedida de iod:
caixa /káʃə/, coix /kóʃ/.

10. Reforçament dental de
mots acabats en -r:
cort, cor, cart, car.

11. Manca de nasal
adventícia a *llagost*
(*llagosta, o llagostí*).

7. LY, C'L, G'L llatvg. >
: *palla, ull*.

8. /tʃ/ africada inicial o
postconsonàntica: *txinxà,*
panxa.

9. /ʃ/ intervocàlica o final
precedida de iod > (iʃ):
caixa /káʃa/, coix
/kóʃ/.

10. Manca d'aquest
reforçament dental: *cor,*
car.

11. Nasal adventícia a
llangost (*llangosta* o
llangostí).

B. MORFOLOGIA

<p>12. Plurals d'antics
proparoxítons acabats
en <i>n</i> perden la nasal:
<i>home / homes.</i></p> <p>13. Desinència <i>-u</i>, <i>-i</i> o \emptyset a
la pers. 1 de l'IP: <i>cantu</i>,
<i>canti</i>, <i>cant</i>, <i>canto.</i></p> <p>14. Formes reforçades o
reduïdes dels pronoms
personals febles: <i>em</i>,
<i>ens</i>, <i>et</i>, <i>us</i>, <i>el</i>, <i>els</i>, <i>en.</i></p> <p>15. Desinència dels verbs
incoatius a l'IP i SP
(pers. 1, 2, 3, 6) i a
l'Imperatiu (pers. 2)
amb <i>-é-</i>: <i>serveix</i>,
<i>serveixi</i>, <i>servezca.</i></p> <p>16. Desinències del SP en 1
<i>-i</i>, 2 <i>-is</i>, 3 <i>-i</i>, 6 <i>-in</i>:
<i>canti</i>, <i>cantis</i>, etc.</p> | <p>12. Plurals d'antics
proparoxítons acabats
en <i>n</i> mantenen la nasal:
<i>home / hòmens.</i></p> <p>13. Desinència <i>-o</i> o <i>-e</i> a la
pers. 1 de l'IP: <i>canto</i>,
<i>cante.</i></p> <p>14. Formes plenes dels
pronoms personals
febles: <i>me</i>, <i>mos</i>, <i>te</i>, <i>vos</i>,
<i>se</i>, <i>(lo)</i>, <i>(los)</i>, <i>ne.</i></p> <p>15. Desinència dels verbs
incoatius a l'IP i SP
(pers. 1, 2, 3, 6) i a
l'Imperatiu (pers. 2)
amb <i>-í-</i>: <i>servix</i>,
<i>servisca</i>, <i>servixa.</i></p> <p>16. Desinències del SP 1 –
<i>a</i>, 2 <i>-es</i>, 3 <i>-e</i>, 6 <i>-en</i> (i
variants): <i>canta</i>, <i>cantes</i>,
etc.</p> |
|---|---|

17. Pers. 4 i 5 de l'auxiliar

haver: hem [ɛm, em],

heu [ɛu, əu].

18. Lèxic: a) *mirall*, b) *noi*

c) *xai*.

17. Pers. 4 i 5 de l'auxiliar

haver: ham [am], *hau*

[áu].

18. Lèxic específic: a)

espill; b) *xic*; c) *corder*.

Sistac (1998) ha reduït aquests trets i ha assenyalat els que considera definidors de la diferència entre català oriental i català occidental:

- El dialecte oriental ha reduït el vocalisme àton, tant en el vessant anterior com en el posterior. Les *ee* i les *aa* es confonen en un so intermedi, l'anomenada vocal neutra [ə]. Les *oo* i les *uu* es neutralitzen a favor de la *u*. Així tenim [ˈpare], [poˈza] o bé [ˈparə] [puˈza]; segons el dialecte.

- El vocalisme tònic és força coincident, a excepció de les *ee* procedents de E tancada del llatí vulgar. Així c[e]ba, cad[e]na, fill[e]t o bé c[ɛ]ba, cad[ɛ]na, fill[ɛ]t. Tot i això, una important zona de l'àrea lleidatana —sud de les Garrigues, de la Segarra i àdhuc de l'Urgell— funciona amb [ɛ].

- Quant a les consonants, trobem en occidental les pronúncies pan[tʃa]. [tʃ]in[tʃa], ca[jʃ]a, co[jʃ], pa[χ]a, u[χ]; mentre que en català oriental predominen pan[ʃ]a, [ʃ]in[ʃ]a, ca[ʃ]a, co[ʃ], pa[j]a, u[j].

- Pel que fa a la morfologia predominen en occidental els plurals *hòmens*, *jòvens* (homes, joves, en oriental) i les formes dels verbs incoatius de la tercera conjugació com *servixes* per *serveixes*.

A banda d'establir la diferenciació bàsica entre els diferents dialectes, ens sembla interessant ressaltar la importància de les *àrees de transició*, que no han rebut prou atenció dels estudiosos. Veny a propòsit del pas d'un dialecte a un altre diu:

És dins aquesta dimensió limitada de trets que podem parlar del caràcter oriental o occidental d'un parlar. Però no deixarà de ser una simplificació de la realitat, car el pas d'un grup dialectal a l'altre es realitza d'una manera suau, progressiva, «insensiblement» com deia Saroihandy. (Veny 1996: 394)

Com hem vist en la divisió de Veny, el català occidental podem dividir-lo en: català nord-occidental (ribagorçà, pallarès, tortosí) i valencià (septentrional, apitxat, meridional). Sistac (1998) proposa una divisió més o menys semblant:

nord-occidental	pallares i ribagorçà [i parlars híbrids catalanoaragonesos]
	lleidatà (o nord-occidental estricte)
tortosí i/o valencià septentrional [inclou parlars específics matarranyins]	
valencià (o sud-occidental, o català meridional)	central
	apitxat (situat dins el valencià central)
	meridional [inclou el mallorquí de Tàrbena]

1.1 *El català nord-occidental*²

Fins ara hem vist, a grans trets, com podem dividir el català occidental i els possibles matisos que podem anar afegint. A partir d'ara, mirarem de definir què s'entén per català nord-occidental atenent al model lingüístic i al territori que correspon a aquest model lingüístic.

Sembla que a l'hora de delimitar territorialment allò que entenem per català nord-occidental, no hi ha moltes variacions entre els diferents estudiosos que tracten sobre el tema. Així si agafem la distribució territorial del català nord-occidental que fa Veny (1982), diu que el català nord-occidental «Comprèn la Ribagorça, el Pallars, Andorra, l'Alt Urgell, la Llitera, la Noguera, la meitat occidental del Solsonès, la Segarra, l'Urgell, el Segrià, el Baix Cinca, les Garrigues i el Priorat». També assenyala que «La faixa compresa per la Terra Alta, el Matarranya, el Baix Ebre i el Montsià pot considerar-se, grosso modo, com a zona de transició cap al valencià».

En altres manuals on es descriu els dialectes catalans, com el d'Alegre (1991), Martí (1985) o Porredon (1992), pràcticament parlen de la mateixa extensió territorial (Alegre hi afegeix el Pla d'Urgell, comarca de nova creació). Hi ha una comarca, però, la Ribera d'Ebre, que mentre que Veny i

² En aquest apartat intentem aprofundir en la descripció del català nord-occidental. Pel que fa al català central ens remetem a la descripció que fan Veny i Sistac a les llistes de trets diferenciadors que hem vist anteriorment.

Alegre la inclouen quan parlen del tortosí, Porredon la inclou directament en el territori del català nord-occidental.

En els darrers anys, han aparegut una quantitat considerable d'estudis dialectals que han ajudat a descriure les característiques i a delimitar l'extensió territorial del català nord-occidental. És obvi que aquests estudis, dels quals encara ens en manquen molts, serveixen per mostrar la relació entre dialectes i subdialectes i són força útils per establir fronteres més clares. Partirem de la descripció del català nord-occidental que fa Veny (1982)³, i posteriorment afegirem la informació extreta d'estudis més recents.

Vocalisme tònic

Té un inventari que coincideix amb el català oriental: /i/, /e/, /ɛ/, /a/, /ɔ/, /o/, /u/. Però té una distribució diferent:

-Els mots amb [ɛ] del català oriental són amb [e] en català nord-occidental:

cad[e]na, c[e]ba, p[e]ra. (Tot i que tal com ha assenyalat Sistac, al sud de les Garrigues, de la Segarra i àdhuc de l'Urgell funciona amb [ɛ]).

-Altres divergències que afecten mots isolats com: *d[ɔ]s, v[ɛ]ll.*

Vocalisme àton

Es mostra més ric en el grau d'obertura: /i/, /e/, /a/, /o/, /u/.

-El fonema /a/ final s'articula [ɛ] en una zona que comprèn el Segrià, la Noguera, les Garrigues i Fraga:

[ˈkazɛ], casa

[dɔnɛ], dona

-L'oposició e/a (mestre/mestra) esdevé e/ɛ:

mestr[e] / mestr[ɛ].

negr[e] / negr[ɛ].

cant[e] (tercera persona del present d'indicatiu) / *cant[ɛ]* (segona de l'imperatiu).

cantari[e] (tercera persona del condicional) / *cantari[ɛ]* (primera persona del condicional).

-La /e/ àtona inicial tendeix a confondre's amb una [a] en els segments *es-* i *en-*:

[ɑ]nciam, enciam.

[ɑ]scala, escala.

-La o àtona, seguida de *i* tònica sol tancar-se en *u*:

c[u]nill, conill.

c[u]brí, cobrir.

³ Tot i que hi ha descripcions anteriors com la de Barnils (1913) o Gili Gaya (1931).

-La *o-* inicial té tendència a convertir-se en *au-*:

[aw]liva, oliva.

[aw]lo, olor.

-El català occidental té les formes *r[e]dó*, *f[e]noll*, *g[e]noll* o *g[i]noll*, *s[e]roll* o *s[i]roll*. En el cas de *g[i]noll* hi ha la influència de la consonant palatal que tanca la *e* en *i*, tancament que observem en altres mots: *s[i]nyo*, *m[i]xó*.

-La combinació QUÁ, GUÁ en posició àtona pot esdevenir *ko-*, *go-* (o *ku-*, *gu-*):

[ko]rter, quarter.

Consonantisme

-Manca de iodització: pa[ʎ]a.

-Pronúncia africada de la palatal inicial o postconsonàntica:

[tʃ]in[tʃ]a, xinxa

pan[tʃ]a, panxa

-Realització d'una semivocal [j] davant les fricatives prepalatals.

ca[j]a, caixa.

co[j], coix.

-Absència de reforç de la *-r* final: *cor* (no *cort*)

-Tendència a la geminació de *b* i *g* davant iod o wau:

gà[bb]a, gàbia.

e[gg]ua, egua.

-Nasal adventícia a *llangost* (*llangosta* o *llangosti*).

Morfosintaxi

morfologia verbal

-Desinència *-o* a la primera persona del present d'indicatiu: *cant[o]*.

-Desinència amb [i] tònica en els increments incoatius:

serv[i], serveix.

-Desinència [e] a la tercera persona singular del present i de l'imperfet d'indicatiu:

cant[e], canta.

canta[βe], [e], cantava.

-Les desinències *-o*, *-os*, *-o*, *-on* del present de subjuntiu, substituïdes per les desinències més esteses *-a*, *-es*, *-e*, *-en*:

cant[o]s, *cant[e]s*, *cantis*.

-Les desinències *-essa* (*-ess[ɛ]*, *-ess[e]*) i *-issa* (*-iss[ɛ]*, *-iss[e]*) de la primera persona de l'imperfet de subjuntiu:

cantessa, *partissa*

-Les desinències *-aia* (o *-aie*, o *-aa*), *-aies*, *-aie*, *-àiem*, *-àieu*, *-aien* dels verbs de la primera conjugació, que han substituït *-ava*, *-aves*, etc.

canta[je].

-Formes d'auxiliaritat: *ham*, *hau*.

morfologia nominal

- Plurals d'antics proparoxítons acabats en *n* mantenen la nasal: *hòmens, màrgens*.
- Formes plenes dels pronoms personals febles: *me, te, se, mos*, etc.
- Article masculí *lo, los*.

sintaxi

- Cap al Segrià i les Garrigues apareix un futur amb valor d'imperatiu: *Pensaràs-hi, eh?*
- La conjunció *so que* (o *su que*) "només que" coneguda al Pallars, el Segrià, les Garrigues i la Terra Alta.
- Al Segrià, el quantitatiu *prou* ha adquirit una forma femenina *prouta* (pl. *proutes*).

lèxic

- Al nord-occidental més estricta hi ha paraules com: *moixó, silló, muricec, trebol*, etc.
- Altres mots són propis de tot el català occidental: *espill, xic, melic, corder, birbar, catxap, estalzi, timó, romer, apegar, atansar*.
- També tenim mots que s'estenen al balear: *parèixer, torcar, granera, arena, bres, bes, faldetes*, etc.
- Turull (1990), en l'article "Notes sobre el lleidatà" dins la revista *Ilerda*, afegeix una sèrie de trets⁴ als que proposa Veny.
 - Vocalització en [u] de /l/ en síl·laba inicial travada: [aw'fals], [ˈbawme].
 - Tancament /e/ > /i/ pretònic davant síl·laba tònica: [simin'tiri].
 - Tancament /e/ > /i/ postònic intern: [ˈprɛsik], [ˈfrɛstik].
 - Aparició d'una /n/ epentètica en mots com *mangrana*. (Veny havia parlat del terme *llangosta*).
 - Palatalització en [ɲ] del grup [-in-] medial: [ˈkuɲɛ], [ˈfɛɲɛ].
 - Possessius femenins *meua, teua, seua, meues, teues, seues*.
 - Adequació de gènere en els acabaments *-ista / -aire*: "un artiste" al costat d'una *artista*, "una xerraira" al costat d'un *xerraire*.
 - Metàtesi en -àrie de la terminació *-aire* i similars: "gàrie", "bòria"..
 - Formes d'auxiliaritat: *vai, hai*.
 - Altres trets més puntuals: el gènere masculí del substantiu *pols*, la pronúncia tancada [jo] del pronom personal, la metàtesi del tipus "rader", "darrera", i encara altres trets.
 - Pel que fa a sintaxi⁵ tenim una relativa bona vigència del quantificador *qui-sap-lo*.

⁴ Molts d'aquests trets els aporta Pueyo (1976).

⁵ Les aportacions de sintaxi, segons l'autor, són de Solà.

-Una tendència a no fer la concordança en l'ús del participi verbal: *la Maria l'he vist aquest mati*.

-L'ús del singular en les anomenades construccions esdevenimentals: *Per aquest carrer hi passa molts cotxes*.

-Pel que fa al lèxic, l'autor presenta unes mostres lèxiques atenent al grau de vitalitat (referides a la ciutat de Lleida).

Turull, a banda de presentar aquests trets lingüístics, proposa (tal com fa Sistac i com ja havia apuntat Veny) parlar del *subdialecte lleidatà*, que segons l'autor comprendria bàsicament les comarques del Segrià, l'Urgell, el Pla d'Urgell i bona part de les Garrigues, de la Noguera i del Baix Cinca (Veny quan es refereix al terme lleidatà diu que seria aplicable «als parlars del Segrià, i per extensió, potser també a les comarques veïnes (La Noguera, Les Garrigues, l'Urgell)»). Aquesta zona, segons Turull, es caracteritza, a banda dels trets que caracteritzen tot el nord-occidental, pels «seus trets més vistents»:

-l'article masculí *lo*

-la famosa [ɛ] final

-determinat lèxic.

Turull matisa quin espai i quins trets caracteritzen el *subdialecte lleidatà*:

És a dir, ja ho veieu: *el pla* —els plans de Lleida i d'Urgell. O, si voleu, un hipotètic cercle (o el·lipse) que marquen, com a llocs notables, Balaguer, Tàrraga, Borges i Fraga, i que comprèn, és clar, Lleida, Mollerussa, Bellpuig, Agramunt i les seves comarques naturals.

En canvi, l'Urgellet, la part occidental del Solsonès, la Segarra i l'est i el sud de les Garrigues serien una mena de zona clarament nord-occidental, però en referència al lleidatà estricta (el dels tres punts abans esmentats), en transició ja amb el món oriental-central: en el lèxic, en el timbre d'algunes /e/ i /o/ tòniques, en l'article, en els verbs *i*, significativament, en la pronúncia [a] —més o menys relaxada, és clar— de tota /a/ final, en lloc de la típica [ɛ] final lleidatana. (Turull 1990: 201-202)

1.2. Els parlars «Xipella»

Veny (1982) inclou el xipella dins els subdialectes del català central. A l'hora de definir i situar territorialment aquest subdialecte, ho fa amb aquestes paraules:

Entre el català oriental i el català occidental, l'anomenat «xipella» forma com una mena d'envà dialectal. És quelcom de més modest que un subdialecte; es tracta més aviat d'una isoglossa discontinua corresponent a la *i* resultat del tancament de la *e* final àtona i que baixa des de l'Alt Urgell fins a la Conca de Barberà, amb punts importants com Tuixén, Les Oluges, Sta Coloma de Queralt, Barberà de la Conca, Solivella, Blancafort. D'un costat, pertanyen als parlars orientals, car la E tònica llatvg. passa a /e/ ([*deuri*], deure) i les *a*, *e* àtones pretòniques es neutralitzen en [ə] (així, [*parlá*], parlar, [*teni*], tenir); en canvi, la *e* final del català pre-literari, en posició lliure o travada, esdevé *i*: *formatgi*, formatge, *quinzi*, quinze, *àpit*, àpat, *beuri*, beure,

paris, pares, rosis, roses, lis vaquis, les vaques, rederi, darrere, (ell) doni, dóna (cat. nord-occ. done), (ell) *donavi, donava* (cat. nord-occ. donave),... (Veny 1982:49)

Alegre (1991) en el manual *Dialectologia Catalana*, seguint les aportacions de Veny, matisa alguns aspectes:

La manca d'estudis específics de la morfologia, sintaxi i lèxic d'aquesta zona fa difícil un treball dialectal de conjunt. De fet, és una àrea de transició entre els dos blocs, que necessita un estudi exhaustiu, a fi de revisar-ne la tradicional denominació de «subdialecte», ja que una sola característica no és suficient per a tenir-lo en compte; altrament, els parlars que es podrien definir amb una sola característica serien incomptables. (Alegre 1991: 115)

A més, l'autora afegeix que el parlar xipella «s'inclou entre els parlars orientals perquè participa de les característiques generals del bloc oriental pel que fa a la neutralització de les vocals, però allò que el fa distint és l'articulació de la e final de mot o dels plurals, resolta en /i/ en lloc d'una /ə/».

Posteriorment, Plaza (1996) en el seu estudi *La parla de la Conca de Barberà* ha intentat revisar el que s'havia dit sobre el xipella i ha provat de redefinir-lo.

L'autora ha anat descrivint les característiques d'aquesta parla fins que ha arribat a la seua definició:

De cara a un plantejament més global dels xipella, s'ha partit aquí de la seva característica com a parla de transició. Aquesta consideració obliga a modificar – almenys parcialment- la definició del xipella com a un subdialecte amb un tret únic, ja que, en primer lloc, les parles de transició participen de més trets; i, en segon lloc, perquè l'actual classificació planteja un seguit de problemes estructurals en la distribució dialectal, des del moment en què, per exemple, una parla considerada xipella (com la de Barberà de la Conca) i una altra considerada no xipella (com la del Sarra) pertanyen al mateix subsistema. (Plaza 1996: 41-42)

Més endavant, l'autora continua amb la seua descripció i parla de l'extensió territorial que ocupa el xipella: «Aquest conjunt, que apareix entre el català oriental i l'occidental, està constituït per una franja més que per una sola isoglossa, que va de nord a sud del domini català, des d'Andorra fins a les muntanyes de Prades.»

Finalment, arriba a una definició:

Dins del dialecte de transició que corre verticalment de nord a sud hi ha un tret fonètic característic: l'ascensió vocàlica de la /e/ posttònica, que és el que s'ha anomenat subdialecte xipella.

El xipella es podria definir per tant com

La pronunciació com a [i] –amb un camp de dispersió fonètic bastant ample- de la /e/ posttònica final resultat del manteniment de l'oposició /a/ /e/ en aquesta posició, que es produeix en la zona de transició que va de nord a sud entre el català oriental i el català occidental. (Plaza 1996: 42)

A banda de la definició pròpiament dita, l'autora fa altres reflexions que ens poden ser útils per al nostre estudi:

Les parles xipelles es caracteritzen per presentar trets propis de l'oriental i de l'occidental. La principal característica és de tipus estructural: la no neutralització de /e/ i /a/ en posició posttònica final. Un altre tret fònic que presenten amb menys freqüència és la no neutralització de /o/ i /u/ en la mateixa posició.

Les realitzacions fonètiques de la /e/ posttònica es caracteritzen pel seu tancament, i són variants que van des de [e] fins a [i]. Com que aquestes realitzacions pertanyen a l'oposició /a/ /e/ posttònica, s'hauria de distingir, d'una banda, entre un dialecte de transició, que comprèn la zona que va de nord a sud del domini català entre els dialectes orientals i occidentals, i de l'altra, la pronunciació xipella, és a dir, la realització fonètica [i], que correspon a /e/ posttònica quan es manté l'oposició /a/ i /e/ en aquesta posició. (Plaza 1996: 43-44)

Un cop ens hem situat en els possibles contextos lingüístics que ens podem trobar, ara ens centrarem en l'estudi descriptiu pròpiament dit. Això no obstant, no podem perdre de vista les descripcions lingüístiques que hem fet perquè ens serviran com a punt de referència per entendre les dades que hem obtingut a partir del treball de camp.

2. Metodologia

Aquest treball podem situar-lo en el marc de la recerca dialectal, concretament en l'estudi de la variació diatòpica de la llengua, és a dir, l'estudi del dialecte segons l'espai. Dels diferents mètodes que s'usen en aquest camp, el nostre estudi hem d'encabir-lo en l'anomenat *mètode geogràfic*, i dins del mètode geogràfic el que es coneix com a *monografia dialectal* (estudi dels trets generals d'una zona concreta, poblacions de les comarques de la Segarra i l'Anoia). Bàsicament, el procediment que hem seguit és: creació d'una enquesta, selecció de localitats, selecció d'informants, obtenció de les dades i estudi lingüístic a partir de les dades obtingudes.

2.1. Qüestionari

A l'hora de preparar el qüestionari bàsicament m'he guiat pel tipus d'informació que volia obtenir. Una de les possibilitats era usar un qüestionari basat en el mètode més tradicional en dialectologia (preguntar a l'informant com pronuncia els diferents sons, o fer pronunciar alguna paraula a l'enquestat perquè vagin sortint els sons que ens interessin, etc.). Una altra possibilitat, però, més adient per al nostre estudi, és la de mantenir una conversa amb l'informant de manera que els trets dialectals que apareixen són en, en certa manera, fruit d'una situació més espontània (tot i la paradoxa que això suposa). Ens hem basat, doncs, en el que s'anomena *una conversa semidirigida*, és a dir, es manté una conversa amb l'informant que pot

semblar espontània, però som nosaltres els que anem dirigint la conversa i els que proposem els diferents canvis de tema.

Els tipus de qüestionari que hem triat té alhora avantatges i inconvenients. Els avantatges radiquen en el que hem apuntat anteriorment, la informació que obtenim és més fiable pel que fa al grau de naturalitat i espontaneïtat. També ho podem considerar com un avantatge quan, com és en el nostre cas, no volem que els informants sàpiguin que estem fent una enquesta sobre la seua manera de parlar, podem mantenir la conversa fent creure a l'informant que volem obtenir unes altres dades i això fa que l'enquestat no estigui pendent de com parla. Pel que fa als inconvenients d'aquest tipus de qüestionari bàsicament tenen a veure amb la freqüència d'aparició de les variables lingüístiques que volem estudiar, ja que no tenim el control de si apareixeran les variables que ens interessin ni sabem el nombre de vegades que ens sortiran.

Més amunt hem fet referència a la paradoxa que suposa parlar d'espontaneïtat. És obvi que el millor mètode és el de l'observació directa, mètode que permet que l'informant no sàpiga que l'estem analitzant. Això no obstant, es tracta d'un mètode molt difícil de portar a la pràctica. El mètode que hem seguit es basa en l'enregistrament d'informants, cosa que facilita la possibilitat d'anar revisant cada una de les gravacions per poder fer-ne una descripció més acurada. Parlem de paradoxa perquè l'informant es troba davant d'un aparell que enregistra el que va dient i per tant no ho podem considerar com una situació pròpiament espontània. Tot i això, tal com hem esmentat anteriorment, si es manté una conversa amb l'informant s'apropa més a una situació real de parla.

Quant als temes que he utilitzat per a les converses amb els informants m'he centrat en aquells aspectes que estan relacionats amb la zona estudiada, concretament tot el que té a veure amb el camp semàntic de l'agricultura: feines, eines, tipus de cultius, ramaderia,... També hem parlat sobre altres temes com: el temps, els vents, la vegetació, la fauna, sempre lligats al tema central. A més, hem afegit algun tema que podia ser interessant sobretot per la diversitat de posicionaments com pot ser les festes religioses. Hem escollit precisament el camp semàntic de l'agricultura essencialment per un motiu: havíem de mantenir un diàleg amb els informants i això ho havíem de fer de manera que se sentissin còmodes parlant, que el tema triat no fos un obstacle i que alhora poguéssin esplaïar-se conversant sobre coses que coneixien prou bé. No hem d'oblidar que l'estudi se centra en informants de la generació més gran (ja ho veurem quan parlem dels informants).

2.2. Zona estudiada

Per a l'estudi hem escollit quatre pobles: el Llor, Sant Ramon, Ferran i Pujalt. La distància que comprèn aquests pobles és d'uns 8 km. Hem procurat de buscar unes poblacions que fossin properes per poder fer un seguiment de la transició dels trets d'un poble a l'altre.

D'entrada ja partim d'una premissa (diguem-ne prejudici): les poblacions del Llor i Pujalt podem incloure-les dins del dialecte nord-occidental i central respectivament, mentre que les altres dues poblacions Sant Ramon i Ferran quedarien a l'endemig. Es tracta, doncs, d'una zona triada amb l'objectiu de delimitar exactament a quins dialectes podem encabir cada una de les poblacions, alhora que volem observar quina mena de transició hi ha.

2.2.1. Aproximació als pobles⁶

El poble de *Pujalt* es troba situat a la comarca de l'Anoia, al límit de la Segarra, al sector de ponent dels altiplans de Calaf. Té habitades unes 23 cases amb 78 habitants⁷ que hi viuen tot l'any, però aquest nombre augmenta els estius i els caps de setmana. La població es dedica plenament a dues activitats econòmiques: agricultura i ramaderia. Pel que fa a l'agricultura, es dediquen al conreu dels cereals (blat i ordi), encara que anys passats havia tingut importància tant la vinya com els ametllers. Quant a la ramaderia, trobem granges amb producció de conills, pollastres i porcs.

La majoria de la població té entre 40 i 60 anys, però també hi ha gent més gran i més jove.

El poble és als vessants d'una elevació (773 m) que havia coronat l'antic castell de Pujalt o de la Mota, fortificat abans del 1035 i que va formar part de la marca de Berga, dels comtes de Cerdanya, fins a la fusió d'aquest comtat amb la casa de Barcelona (1116). Dins la població, que era murada, hi ha la capella gòtica de pedra, i les ruïnes de la de Sant Roc, prop del castell derruït. L'església parroquial de Sant Andreu, esmentada des del 1124, és fora del nucli i conserva part de l'estructura romànica, però ha estat modificada i allargada.

Pujalt, a banda del poble, és cap del municipi amb el mateix nom i comprèn els pobles de Conill, Vilamajor i la Guàrdia Pilosa, el llogaret de l'Astor, la caseria de les Torres o les Estorres, l'antic castell de Montesquiú i el mas de la Portella.

En un altre aspecte de coses, cal esmentar que malgrat que el poble forma part administrativament de la comarca de l'Anoia, la consciència dels parlants és de pertànyer a quelcom anomenat la Segarra.

Ferran forma part del municipi d'Estaràs (la Segarra), al sector septentrional del terme, limitant amb la comarca de l'Anoia. S'estén per la costa de la muntanya, que és a l'extrem oriental del Pla de Sant Ramon. Al cim es veuen ruïnes del que devia ser el castell de Ferran, o casa senyorial. Es davalla per uns carrerons de cases velles. El sòl del poble és vorejat per un carrer llarg, modern, i algunes masies habitades es troben prop del poble. Està ben comunicat per la carretera de Cervera a Calaf. Formen el poble 50 habitants que tenen com a activitat bàsica l'agricultura, conreu de cereals, i la

⁶ Aquestes dades estan extretes de la *Gran Enciclopèdia Comarcal* (1984)

⁷ Segons el cens de 1996 tot el municipi de Pujalt té 179 habitants.

ramaderia. A més, però, és important destacar que part de la població (la població jove) treballa fora del poble en activitats diverses.

L'església parroquial de Sant Jaume conserva algunes parets de l'època medieval, però amb les reformes posteriors va perdre l'estructura primitiva. En una d'aquestes adaptacions es va trobar als murs una imatge de Sant Jaume, de pedra, romànica tardana, que es guarda al Museu Diocesà de Solsona.

El Llor és un poble de 76 habitants del municipi de Torrefeta (la Segarra), situat a 522 m d'altitud, al cim d'un tossal entre la plana de Guissona i la Vall de Sió. Les activitats econòmiques són l'agricultura, el conreu de cereals, i la ramaderia (granges de vedells, porcs, gallines). Com en altres pobles d'aquestes dimensions ens trobem amb una població majoritàriament de mitjana edat.

Sant Ramon de Portell, municipi de la Segarra està damunt els altiplans que separen les riberes del Sió i del Llobregós. Drenen el terme els barrancs de Comabella, de Valls, de Malgrat i de la Molgosa (tributaris del Sió). Hi ha 444 ha de pasturatges, i ramaderia ovina i porcina. L'agricultura és tota de secà (1250 ha); hom hi conrea blat, ordi, civada i algunes patates; els costers són plantats d'ametllers i d'oliveres. Difícilment s'hi troba cap vinya. Hom hi celebra un mercat cada dimarts que atreu pagesos de les comarques veïnes d'Anoia i del Solsonès.

El poble consta de 405 habitants⁸ dels quals la gran majoria es dedica a l'explotació agrària i ramadera (conreu de cereals i granges). Un darrer sector es dedica a uns altres tipus d'activitats: la indústria de la pell, fàbrica d'embotits, a banda dels diferents ferrers i tallers mecànics del poble. És un poble amb bastant activitat i actua com a nucli dels pobles del voltant.

Pel que fa al tipus de població, hem de tenir en compte que un 70% té més de 50 anys. La tendència sembla ser que indica que continuarà el llarg procés endegat ja fa anys d'abandonament de les feines de la pagesia.

2.3. *Els informants*⁹

Els informants triats per a l'estudi formen part de la primera generació, és a dir, persones de més de 65 anys. La tria d'informants ha estat feta de forma aleatòria, a l'atzar. Pel que fa a la distribució dels informants, he intentat fer aparèixer persones d'ambdós sexes. Concretament, el nombre d'informants escollits ha sigut: Pujalt, 2 informants; Ferran, 4 informants; Sant Ramon, 4 informants; El Llor, 3 informants. He fet una tria del nombre d'informants

⁸ Segons el cens de 1996 tot el municipi de Sant Ramon té 560 habitants.

⁹ Per al seguiment de les dades dels informants vegeu l'apèndix A.

tenint en compte la zona; quan eren pobles de la possible zona de transició, enquestàvem més informants. D'aquesta manera, he agafat més informants a les poblacions de Ferran i Sant Ramon, sense guiar-me pel nombre d'habitants que tenen les diferents poblacions.

A banda de les dades dels informants, és important assenyalar que els enquestats o bé eren persones que coneixia personalment, o bé m'hi havia adreçat recomanat per una tercera persona, cosa que va provocar una mena de predisposició de l'informant que va ser molt positiva per a la fluïdesa i espontaneïtat de la conversa.

3. *Estudi dels trets dialectals*

Per a l'estudi i anàlisi de les dades obtingudes hem partit de la distinció entre català occidental i oriental proposada per Veny, que ja hem vist anteriorment (veg. pàg. 3-5). Amb aquestes dades intentarem concretar l'adscripció dialectal de cada poble alhora que provem de caracteritzar la zona de transició i comprovem si és vàlida l'etiqueta del *parlar xipella*.

Per a la descripció dels trets fonètics uso el Sistema Fonètic Internacional (AFI), però no faig una descripció acurada (no diferencio els tipus de diftongs amb símbols diferents, per exemple) amb diacrítics, sinó que mostro els trets essencials que serveixen per contrastar els diferents dialectes. A l'hora de presentar una tria dels trets més importants faig la selecció, tant en exemples com en nombre, que em sembla més adient i representativa.

FONÈTICA. VOCALISME

1. Vocalisme àton pretònic (a / e)

Pujalt	Ferran	Sant Ramon	El Llor
<i>venir</i>	<i>serè</i>	<i>venir</i>	<i>seré</i>
[bə'ni]	[sə're]	[bə'ni]	[se're]
<i>quedava</i>	<i>quedava</i>	<i>quedava</i>	<i>quedar</i>
[kə'daβə]	[kə'dae]	[kə'dae]	[ke'da]
<i>semblar</i>	<i>ventar</i>	<i>semblar</i>	<i>sembraven</i>
[səm'bra]	[bən'ta]	[səm'bra]	[sem'braβen]
<i>mesures</i>	<i>mesura</i>	<i>mesures</i>	<i>mesuraven</i>
[mə'zurəs]	[mə'zurə]	[me'zures]	[mezu'raβen]
<i>pedregar</i>	<i>pedregar</i>	<i>treballar</i>	<i>treballar</i>
[pəδrə'ɣa]	[pəδre'ɣa]	[trəβə'la]	[treβa'la]
<i>segar</i>	<i>segaves</i>	<i>segar</i>	<i>segar</i>
[sə'ɣa]	[sə'ɣaβes]	[sə'ɣa]	[se'ɣa]
<i>plegar</i>	<i>plegat</i>	<i>plegar</i>	<i>menar</i>
[plə'ɣa]	[plə'ɣat]	[plə'ɣa]	[me'na]
<i>ventaven</i>	<i>ventar</i>	<i>ventava</i>	<i>ventaven</i>
[bən'taβən]	[bən'ta]	[bən'tae]	[bən'taβen]
<i>petites</i>	<i>petit</i>	<i>petites</i>	<i>terrossos</i>
[pə'titəs]	[pə'tit]	[pə'tites]	[te'rɔsɔs]

Si seguim els exemples de més amunt podem observar que tant els informants de Pujalt com els de Ferran i Sant Ramon no distingeixen la *a* i la *e* àtones en posició pretònica (anterior a la síl·laba forta), i usen l'anomenada vocal neutra [ə] pròpia de les característiques del català central. En aquestes darreres poblacions hi trobem algun cas aïllat d'ús d'una *e* en aquesta posició. Es pot parlar d'una alternança d'ús de les dues variants (més en la població de Sant Ramon on apareixen més casos de [e]), però amb predomini de la vocal neutra.

Els informants del Llor, en canvi, tal com es mostra en els exemples anteriors, distingeixen la *a* i la *e* àtones en posició pretònica [e] (no hem posat exemples d'ús de *a*). Aquest tret situa aquesta parla dins les característiques del català nord-occidental.

2. Vocalisme àton posttònic (a/ e)

Pujalt	Ferran	Sant Ramon	El Llor
<i>batre</i>	<i>batre</i>	<i>batre</i>	<i>batre</i>
[ˈbatrə]	[ˈbatrɛ]	[ˈbatrɛ]	[ˈbatrɛ]
<i>roure</i>	<i>roure</i>	<i>roure</i>	<i>viure</i>
[ˈroufə]	[ˈrouɛ]	[ˈrouɛ]	[ˈbiurɛ]
<i>mesures</i>	<i>guixes</i>	<i>guixes</i>	<i>veces</i>
[məˈzurəs]	[ˈgɪfɪs]	[ˈgɪfɪs]	[ˈbɛsɛs]
<i>forques</i>	<i>gallines</i>	<i>gallines</i>	<i>gallines</i>
[ˈforkəs]	[gəˈlɪnɪs]	[gəˈlɪnɪs]	[gaˈlɪnɛs]
<i>pare</i>	<i>pare</i>	<i>pare</i>	<i>pare</i>
[ˈparə]	[ˈparɛ]	[ˈparɛ]	[ˈparɛ]
<i>alzines</i>	<i>garses</i>	<i>alzines</i>	<i>forques</i>
[alˈzɪnɛs]	[ˈgarsɛs]	[əlˈzɪnɛs]	[ˈforkɛs]
<i>obagues</i>	<i>llebres</i>	<i>mules</i>	<i>patates</i>
[uˈβayəs]	[ˈləβrɛs]	[ˈmulɛs]	[paˈtatɛs]
<i>garbes</i>	<i>garbes</i>	<i>garbes</i>	<i>garbes</i>
[ˈgarβɛs]	[ˈgarβɛs]	[ˈgarβɛs]	[ˈgarβɛs]
<i>prendre</i>	<i>sempre</i>	<i>traste</i>	<i>vendre</i>
[ˈpɛndrə]	[ˈsɛmprɛ]	[ˈtrastɪ]	[ˈbɛndrɛ]

En aquest segon punt, a diferència de l'anterior, els informants tant del Llor com els de Ferran i els de Sant Ramon distingeixen la *a* i la *e* en posició posttònica (darrera de la síl·laba forta) i realitzen el so [e] (no hem cregut necessari posar exemples de *a*). Tal com veiem en els exemples podem dir que afecta els finals de mot i les formes del plural. Aquest tret s'adiu a les característiques del català nord-occidental.

En canvi, els informants de Pujalt no fan la distinció entre *a* i *e* àtones en posició posttònica i usen l'anomenda vocal neutra en aquests casos [ə]. Això és propi de l'ús que es fa en el català central.

A més, però, hem de ressaltar l'ús, dels informants de Ferran i de Sant Ramon, d'una [i] en lloc de una [e] en alguns dels exemples de més amunt (*gallines, guixes, traste*). Fixem-nos que la freqüència d'ús no sembla gaire alta, i, a més, és simptomàtic que aparegui en els mateixos exemples. L'ús d'aquesta variant és el que, com hem vist anteriorment, ha definit els parlars xipelles.

3. Vocalisme àton (o / u)

Pujalt	Ferran	Sant Ramon	El Llor
<i>curros</i>	<i>curro</i>	<i>curro</i>	<i>curros</i>
[ˈkuru <u>s</u>]	[ˈkuru]	[ˈkuru]	[ˈkuro <u>s</u>]
<i>sègol</i>	<i>maco</i>	<i>carro</i>	<i>sègol</i>
[ˈse <u>y</u> u]	[ˈma <u>k</u> u]	[ˈka <u>r</u> u] [ˈka <u>rro</u>]	[ˈse <u>y</u> o]
<i>trossos</i>	<i>trossos</i>	<i>boscós</i>	<i>trossos</i>
[ˈtro <u>s</u> u <u>s</u>]	[ˈtro <u>s</u> u <u>s</u>] [tro <u>s</u> o <u>s</u>]	[ˈbo <u>s</u> ku <u>s</u>]	[ˈtro <u>s</u> o <u>s</u>]
<i>volant</i>	<i>volant</i>	<i>volant</i>	<i>volant</i>
[buˈ <u>l</u> an]	[buˈ <u>l</u> an]	[buˈ <u>l</u> an]	[boˈ <u>l</u> an]
<i>romani</i>	<i>romani</i>	<i>romani</i>	<i>romani</i>
[ru <u>m</u> əˈni]	[ru <u>m</u> əˈni]	[ru <u>m</u> əˈni]	[ro <u>m</u> aˈni]
<i>gatjos</i>	<i>gatjos</i>	<i>pèsols</i>	<i>cabassos</i>
[ˈga <u>t</u> ju <u>s</u>]	[ga <u>t</u> ju <u>s</u>]	[ˈpe <u>z</u> u <u>l</u> s]	[kaˈ <u>β</u> asu <u>s</u>]
<i>masover</i>	<i>raconet</i>	<i>masover</i>	<i>somera</i>
[mæ <u>z</u> uˈ <u>β</u> e]	[rə <u>k</u> uˈnet]	[mæ <u>z</u> uˈ <u>β</u> e]	[soˈ <u>m</u> era]
<i>tocino</i>	<i>tocino</i>	<i>mosso</i>	<i>tocinos</i>
[tuˈ <u>s</u> inu]	[tuˈ <u>s</u> inu]	[moˈ <u>s</u> u]	[toˈ <u>s</u> inos]

Pel que fa al vocalisme àton (o/u), no classifiquem els sons segons la posició pretònica i la posició posttònica perquè, com es pot veure en els exemples, no hi ha diferències en aquest sentit.

Tant els informants de Pujalt com els de Ferran i els de Sant Ramon no fan la distinció entre o i u en posició àtona i utilitzen la mateixa forma [u]. Això és característic de l'ús que es fa en català central. Això no obstant, entre els informants de Sant Ramon i Ferran hi ha ocasions en què s'alternen les dues formes [o] i [u] (en els exemples en podem veure algun cas).

Els informants del Llor, d'altra banda, fan la distinció entre la *o* i la *u* en posició àtona, tant en la posició pretònica com en la posició posttònica [o] (no hem cregut necessari posar exemples de *u*, veg. la distribució que fa Veny). Això és propi de l'ús que es fa en català nord-occidental.

4. Vocalisme tònic del llatí Ē, Ī > /ɛ/ o /e/

Pujalt	Ferran	Sant Ramon	El Llor
CĒPA > <i>ceba</i> , <i>cebes</i>	CĒPA > <i>ceba</i> [‘sɛβɛs]	CĒPA > <i>ceba</i> , <i>cebes</i>	CĒPA > <i>ceba</i> [‘sɛβa]
[‘sɛβəs]	γ VĪCĪA > <i>veça</i> , <i>veces</i>	[‘sɛβɛs]	DĒBĪTU > <i>deute</i> , <i>deutes</i>
VĪDERE > <i>veure</i> [‘bɛurə]	[‘bɛsɛs] [‘bɛsɛs]	VĪDERE > <i>veure</i> [‘bɛure]	[‘dɛutes]
VĪCĪA > <i>veça</i> , <i>veces</i>	BĒTA > <i>bleda</i> , <i>bledes</i>	VĪCĪA > <i>veça</i> , <i>veces</i>	BĒTA > <i>bleda</i> , <i>bledes</i>
[‘bɛsəs]	[‘blɛðɛs]	[‘bɛsɛs] [‘bɛsɛs]	[‘blɛðɛs]
BĒTA > <i>bleda</i> , <i>bledes</i>	LENĪCARE > <i>llanega, llanegues</i>	BĒTA > <i>bleda</i> , <i>bledes</i>	SĪMĪLARE > <i>semblar, sembla</i>
[‘blɛðəs]	[λə’nɛγɛs]	[‘blɛðɛs]	[‘sɛmblɛ]
LENĪCARE > <i>llanega, llanegues</i>	PINĒTA > <i>pineda, pinedes</i>	SĪMĪLARE > <i>semblar, sembla</i>	VĒNDERE > <i>vendre</i> [‘bɛndrɛ]
[λə’nɛγəs]	[pi’nɛðɛs]	[‘sɛmblɛ]	
		TĒGULA > <i>teula</i> , <i>teules</i>	
		[‘tɛules][tɛules]	

Segons les descripcions que s'han fet dels diferents dialectes, l'evolució característica que defineix el català central és una /ɛ/ mentre que la del català nord-occidental és una /e/.

Si partim d'aquesta premissa i tenim en compte els exemples, podem afirmar que els informants de Pujalt pertanyen al català central (ús d'una [ɛ]) i els informants del Llor pertanyen al català nord-occidental (ús d'una [e], tot i que hi ha algun cas d'ús de [ɛ]).

Pel que fa als informants de Sant Ramon i de Ferran, es fa difícil encabir-los en un o altre lloc perquè trobem alternança de les dues formes [ɛ] i [e]. Potser, guiats pels exemples de més amunt, es podria situar els parlants de Sant Ramon dins del català nord-occidental (hi ha més casos de [e]) i els parlants de Ferran dins del català central (hi ha més casos de [ɛ]).

Pel que fa al vocalisme, a banda d'aquests trets que hem comentat, també podem afegir altres particularitats:

- Tenim unes formes que diferencien el català oriental del català occidental.

Pujalt	rodona [ru'donə]
Ferran	rodó [ru'do]
	fonoll [fu'noʎ]
Sant Ramon	soroll [se'roʎ]
El Llor	redona [re'dona]

Segons aquests mots, fixant-nos en el vocalisme, podem establir que la zona de Pujalt i Ferran seria propera al català central, i que la zona de Sant Ramon i el Llor aniria lligada al català nord-occidental. Tot i això, és molt arriscat fer aquestes valoracions perquè fan falta moltes més dades.

- Tenim trets que caracteritzen el català nord-occidental:

1. La *o-* inicial tendeix a convertir-se en *au-*:

Pujalt	<i>obagues</i> [u'βaγəs]	
Ferran	<i>obagues</i> [u'βaγəs] [u'βaγəs] [au'βaγəs]	
	<i>ocells</i> [u'seʎs] [au'βaγəs]	
	<i>olives</i> [u'liβes]	<i>olivers</i> [uli'βes]

Sant Ramon	<i>olives</i> [au'liβes]	<i>oliverars</i> [auliβe'ras]
	<i>ocells</i> [u'seʎs]	<i>ocellets</i> [ose'ʎets]
El Llor	<i>obrir</i> [au'βri]	
	<i>olives</i> [au'liβes]	

Com es pot observar als pobles de Sant Ramon i Ferran hi ha alternança entre les formes pròpies del català central [u] i les formes pròpies del català nord-occidental [au]. Mentre que als altres pobles és clara l'adscripció a un o altre dialecte.

2. La *e*- àtona inicial tendeix a confondre's en una [a]:

El Llor	<i>ensacàvem</i> [ansa'kaiem]	<i>espesses</i> [as'peses]
	<i>estenien</i> [aste'niem]	<i>esfullaves</i> [asfu'kaes]
	<i>esquerres</i> [as'keres]	

Aquest tret es característic del català nord-occidental, i, en certa manera, apropa aquest dialecte a l'ús del català central pel que fa a la no distinció en posició àtona. El català nord-occidental fa una [a] i el català central una [ə].

3. La *o* àtona, seguida de *i* tònica, es tanca en *u*:

El Llor	<i>collita</i> [ku'ʎita]
	<i>conills</i> [ku'niʎs]

És un altre cas en què el català nord-occidental s'apropa al català central, però com veiem té relació amb l'assimilació de la vocal posterior.

MORFOLOGIA VERBAL¹⁰

5. Desinència *-o / -u* a la primera persona del present d'indicatiu.

Pujalt	<i>recordo</i> [rə'kɔrδ <u>u</u>]	
	<i>trobo</i> ['trɔβ <u>u</u>]	
Ferran	<i>ballo</i> ['baʎ <u>o</u>]	<i>miro</i> ['mir <u>u</u>]
	<i>porto</i> ['pɔrt <u>u</u>]	
Sant Ramon	<i>recordo</i> [rə'kɔrδ <u>u</u>]	<i>m'assento</i> [mə'sent <u>o</u>]
	<i>cuido</i> ['kuid <u>u</u>]	<i>lligo</i> ['ʎiγ <u>u</u>] ['ʎiγ <u>o</u>]
	<i>porto</i> ['port <u>o</u>]	<i>miro</i> ['mir <u>u</u>] ['mir <u>o</u>]
El Llor	<i>recordo</i> [re'kɔrδ <u>o</u>]	<i>conto</i> ['kont <u>o</u>]

En consonància amb els trets analitzats anteriorment, els informants de Pujalt usen la desinència *-u* a la primera persona del present d'indicatiu, tal com hem vist al parlar del vocalisme àton (*o/u*), és a dir, no fan la distinció de les vocals esmentades. Mentre que els informants del Llor, que com ja hem vist fan la distinció entre les vocals àtones *o* i *u*, usen la desinència *-o*.

Els informants de Sant Ramon i Ferran, en canvi, alternen l'ús de la *-u* i la *-o*, però amb predomini majoritari de la *-u*. Podem dir, doncs, que tampoc distingeixen les dues vocals en posició àtona.

A l'hora de situar els parlants d'aquests dos darrers pobles en un dels dos dialectes, català central o català nord-occidental, es farà difícil, però almenys sí que podrem comprovar quina és la tendència que fa que s'apropin més a un o a altre.

¹⁰ Passem a parlar de morfologia verbal perquè està molt lligat amb el vocalisme.

6. Desinències del present d'indicatiu, de l'imperfet d'indicatiu i del condicional.

Pujalt	Ferran	Sant Ramon	El Llor
<i>dominen</i>	<i>Viuen</i> ['biu <u>en</u>]	<i>Sembla</i>	<i>sembla</i>
[du'min <u>ən</u>]	<i>canten</i>	['semble]	['semble]
<i>feia</i>	['kant <u>ən</u>]	<i>demanen</i>	<i>passen</i>
['fei <u>ə</u>]	<i>llaura</i>	[də'man <u>ən</u>]	['pas <u>ən</u>]
<i>quedava</i>	[' <u>laure</u>]	<i>arriba</i> [a'ri <u>βe</u>]	<i>treballa</i>
[kə'da <u>βə</u>]	<i>crema</i>	<i>entren</i>	[tre'βa <u>ʎe</u>]
<i>esperaves</i>	['kreme]	['entr <u>ən</u>]	<i>tiren</i>
[əspə'ra <u>βəs</u>]	<i>castellen</i>	<i>diuen</i>	['tir <u>ən</u>]
<i>sembraven</i>	[kəs'te <u>ʎin</u>]	['diu <u>in</u>]	<i>falta</i>
[səm'bra <u>βən</u>]	<i>plovía</i>	<i>sortia</i>	['falte]
<i>preparava</i>	['plo <u>ie</u>]	[sur'tie]	<i>fèiom</i>
[prəpə'ra <u>βə</u>]	<i>pedregava</i>	<i>plegava</i>	['fèi <u>om</u>]
<i>volia</i>	[pədre'ɣ <u>ae</u>]	[plə'ɣ <u>ae</u>]	<i>regava</i>
[bu'li <u>ə</u>]	<i>sembrava</i>	<i>sembraven</i>	[re'ɣ <u>ae</u>]
<i>ventaven</i>	[sem'br <u>ae</u>]	[səm'br <u>aen</u>]	<i>sembrava</i>
[bən'ta <u>βən</u>]	<i>posaven</i>	<i>visquien</i>	[sem'br <u>ae</u>]
<i>esgarrapaven</i>	[po'za <u>βen</u>]	[bis'ki <u>en</u>]	<i>visquia</i>
[əsɣərə'pa <u>βən</u>]	<i>fèiem</i>	<i>segàvem</i>	[bis'ki <u>ə</u>]
	['fèi <u>am</u>]	[sə'ɣ <u>aem</u>]	<i>esfullaves</i>
	<i>estiràbom</i>	<i>ventava</i>	[asfu'la <u>es</u>]
	[əsti'ra <u>βom</u>]	<i>podria</i>	<i>ensacàvem</i>
	<i>tornaria</i>	[ben'ta <u>βe</u>]	[ansa'kai <u>em</u>]
	[turna'ri <u>ə</u>]	[pu'ðri <u>ə</u>]	<i>viuria</i> [biu'ri <u>ə</u>]

Pel que fa a l'ús del vocalisme (a/e) en posició posttònica que apareix en les formes del present d'indicatiu, imperfet d'indicatiu i condicional ens confirma les dades que havíem observat en el punt 2. Els informants de Pujalt no fan la distinció i usen l'anomenada vocal neutra [ə]. Tret característic del català central.

Els informants dels altres pobles, en canvi, fan la distinció entre les dues vocals i usen [e]. Això els classifica dins del català nord-occidental. A més, en aquestes mateixes formes també podem observar un altre tret propi del català nord-occidental com és la caiguda de la marca consonàntica del pretèrit imperfet d'indicatiu (*sembrae*). També trobem alguna forma genuïna del català nord-occidental en els parlants del Llor (*ensacàiem*) en què a banda de la caiguda de la -v- hi apareix una *i* a l'endemig -*aie*-.

Entre els exemples de més amunt apareixen dos casos en què en lloc d'una [e], un informant de Sant Ramon i un de Ferran, usen una [i]. És el tret, com hem vist abans, que defineix el que s'ha anomenat *parlar xipella*. Fixem-nos que no és un ús general sinó més aviat esporàdic.

7. Desinències del present de subjuntiu.

Pujalt	<i>caigui</i> ['kaiɣi]	<i>sigui</i> ['siɣi]	
	<i>compri</i> ['kompri]		
Ferran	<i>sigui</i> ['siɣi]		
Sant Ramon	<i>plegui</i> ['pleɣi]		
	<i>matos</i> ['matos]	<i>vulgo</i> ['bulɣo]	<i>tingo</i> ['tingo]
El Llor	<i>sigui</i> ['siɣi]	<i>vaigui</i> ['baiɣi]	<i>faigui</i> ['faiɣi]
	<i>sigo</i> ['siɣo]	<i>vaigo</i> ['baiɣo]	<i>estigo</i> [es'tiɣo]
	<i>digon</i> ['diɣon]	<i>enraonon</i> [enra'onon]	<i>vulgues</i> ['bulɣes]

En l'ús de les desinències del present d'indicatiu tenim diferents formes. Els informants de Pujalt i de Ferran (tenim poques dades) usen la desinència *-i*, forma característica del català central. Els informants de Sant Ramon usen tant la desinència *-i* com la desinència *-o* pròpia del català nord-occidental. I els informants del Llor també usen les formes *-i* i *-o*, però a més usen alguna forma també pròpia del català nord-occidental *-e*. Fixem-nos com la desinència *-i*, que d'entrada pertany al català central, alterna amb les altres formes que pertanyen al català nord-occidental.

8. Desinències dels verbs incoatius

Pujalt *existeix* [əksis'tiʃ]

Ferran *consisteix* [kunsis'teiʃ] *segueix* [sə'ɣiʃ]

Sant Ramon *resisteix* [rəzis'tiʃ] *assisteix* [asis'tiʃ]

El Llor

La desinència característica en els verbs incoatius en el català central és una *-é-*, mentre que la desinència en el català nord-occidental és una *-í-*. Segons les poques dades que hem pogut recollir, en aquest cas l'informant de Pujalt ha realitzat un so propi del català nord-occidental. D'altra banda, veiem com a Ferran hi ha alternança i a Sant Ramon s'usa la forma que correspon al català nord-occidental.

FONÈTICA. CONSONANTISME

9. /ʃ/ o /ʒ/ fricativa inicial o postconsonàntica | /tʃ/ o /dʒ/ africada inicial o postconsonàntica.

Pujalt	Ferran	Sant Ramon	El Llor
<i>jubilats</i>	<i>gent</i>	<i>jornal</i>	<i>jovent</i>
[ʒuβi'lats]	[ˈʒen]	[ʒor'nal]	[ʒo'βen]
<i>xicots</i>	<i>xicot</i>	<i>gent</i>	<i>xorro</i>
[ʃi'kɔts]	[tʃi'kɔt]	[ˈʒen]	[ˈtʃoro]
<i>gebradora</i>	<i>gebrades</i>	<i>junts</i>	<i>jornaler</i>
[ʒəβrə'dorə]	[ʒə'βraðes]	[ˈdʒuns]	[dʒorna'le]
<i>cal Xec</i>	<i>xiques</i>	<i>enganxava</i>	<i>marxa</i>
[ˈkal'tʃɛk]	[ˈʃikes]	[əngan'ʃaɛ]	[ˈmartʃe]
<i>trinxa</i>	<i>trinxada</i>	<i>flanxo</i>	<i>mengen</i>
[trin'tʃat]	[trin'tʃaðɛ]	[ˈflantʃu]	[trin'tʃaβen]
<i>punxenta</i>	<i>punxa</i>	<i>diumenges</i>	<i>mengen</i>
[pun'tʃentə]	[ˈpuntʃa]	[diu'menʒes]	[ˈmendʒen]
	<i>ranxet</i>	<i>ranxo</i> [ˈrantʃu]	<i>ranxo</i> [ˈrantʃo]
	[ran'tʃɛt]		

Segons les dades dels manuals de dialectologia, els parlants de català central tenen tendència a fer els sons fricatius [ʃ] [ʒ] en les posicions que especifiquem més amunt, mentre que els parlants de català nord-occidental els solen fer africats [tʃ] [dʒ].

Si observem les dades que podem extreure de les realitzacions dels informants de Pujalt, sembla que això es respecta en posició inicial però no en la posició postconsonàntica. Pel que fa als informants del Llor sembla que sí apareixen les formes previstes, però també hi trobem alternança.

Segons els exemples que hem recollit, els informants de Pujalt usen el so que correspon al català central en posició intervocàlica [ʃ] però no així en posició final [iʃ].

Els informants de Ferran usen en alternança un o altre, però amb predomini de [iʃ].

Per últim, els informants de Sant Ramon i del Llor usen en totes les formes el so que es característic del català nord-occidental [iʃ].

MORFOLOGIA NOMINAL

11. Plurals d'antics proparoxítons acabats en *-n* perden o mantenen la nasal

Pujalt	<i>homes</i> [ˈɔməs]
Ferran	
Sant Ramon	<i>homes</i> [ˈɔmes]
El Llor	<i>homes</i> [ˈɔmens]

Només hem trobat un exemple d'aquest cas i no a tots els pobles. En teoria l'ús habitual en català nord-occidental és amb manteniment de la *-n*, tal com fa l'informant del Llor. La pèrdua de la *-n* és un tret propi del català central. Com veiem l'usen l'informant de Pujalt i també el de Sant Ramon. Això no obstant, caldria més dades per confirmar si aquesta tendència és la més usual.

12. Formes reforçades o formes plenes dels pronoms personals febles.

Pujalt	<i>et va bé</i> [əd'ba'bé]	<i>ens</i> [əns]
Ferran	<i>et pagaven</i> [ətpə'ɣaβen]	<i>en tiren</i> [ən'tiren]
	<i>dient-nos</i> [di'enmos]	
Sant Ramon	<i>esperem-nos</i> [espe'remos]	<i>ne té</i> [ne'te]
El Llor	<i>nos</i> [mos]	

Pel que fa a l'ús de les formes dels pronoms febles, els informants de Pujalt només usen les formes reforçades, mentre que a la resta de pobles hi ha alternança de les dues formes. A Ferran hi ha predomini de formes reforçades (característiques del català central), tot i que de tant en tant apareix alguna forma plena (*mos*) i amb una forma pròpia del català nord-occidental. A Sant Ramon i al Llor, encara hi ha predomini de formes reforçades, però ja apareixen més formes plenes (als exemples, però, hem optat per posar-hi només formes plenes).

13. Sistema de l'article

Pujalt

Ferran *tots los arbres* [totzloz'aβres] *tot lo sant dia* [totlo'san]
los trastos [los'trastos]

Sant Ramon *lo gra* [luɣra] *los sacs* [lus'saks]
lo món [lo'mon] *los pagesos* [lospa'ʒezos]
lo vi [lo'βi]
lo pare [lo'pare] *los camps* [los'kams]
lo Cama [lo'kama] *lo Sala* [lo'sala]

El Llor *lo gra* [loɣra] *los peus* [los'peus]
lo carro [lo'karo] *lo sembrat* [losem'brat]
lo blat [lo'βlat] *lo cabàs* [loka'βas]

Per últim, hem decidit d'incloure un apartat que tracti l'ús de l'article. La tendència general és d'usar l'article segons la forma estàndard (*el*), però hem volgut comprovar quina vitalitat tenia l'article que s'usa habitualment en algunes zones del català nord-occidental.

Els informants de Pujalt, com podem observar a partir dels exemples, no han fet ús cap vegada de l'article *lo*.

Els informants de Ferran ja han usat en algun cas l'article *lo*, però en expressions una mica marcades.

Els informants de Sant Ramon usen amb més freqüència l'article esmentat. A més, l'article apareix alguna vegada amb fonètica pròpia del

català central (*lu*). També podem observar que apareixen alguns casos en què s'usa l'article com a article personal (*lo Cama*).

Els informants del Llor com podem veure usen l'article lo en tots els casos amb la fonètica corresponent al català nord-occidental.

4. *Conclusions*

Un cop descrits i revisats els trets dialectals dels informants dels diferents pobles, ara mirarem de situar els parlants d'aquesta zona entre els dialectes nord-occidental i el català central. Si agafem els dos pobles situats als extrems, Pujalt i el Llor, veiem que segons les característiques dialectals que hem analitzat no hi ha cap dubte que els informants de Pujalt pertanyen al dialecte central i que els informants del Llor, per la seva banda, els hem d'incloure en el dialecte nord-occidental. Això no obstant, també hem pogut comprovar que tant en un cas com en l'altre, a causa de la seva situació propera, hi ha la possibilitat que els parlants rebin alguna influència esporàdica de l'altre dialecte.

D'altra banda, si parlem dels dos pobles que es troben a l'endemig, Sant Ramon i Ferran, veiem que ja és més complicat situar-los en la zona d'influència d'un dialecte o l'altre, és a dir, presenten trets dialectals propis tant del català central com del català nord-occidental. Si prenem com a referència el vocalisme àton i la morfologia verbal observarem que els dos pobles coincideixen en la distribució. Així pel que fa al vocalisme àton pretònic (distinció o confusió de a/e àtones), ambdós pobles segueixen el dialecte català central i no fan distinció, usen l'anomenda vocal neutra [ə]. En canvi, pel que fa al vocalisme àton posttònic (distinció o confusió a /e àtones), ambdós pobles també fan le mateixes realitzacions, però en aquest cas s'apropen al català nord-occidental, ús de [e]. Quant al vocalisme àton (o/u), els parlants d'ambdós pobles tendeixen a no fer distinció entre les dues vocals i usen [u] (tot i que hi ha casos d'ús de [o], propi del català nord-occidental). Si seguim la morfologia verbal, no fa més que confirmar els resultats que hem anat descrivint.

Com hem anat veient en la descripció dels diferents trets, podem concloure que ens trobem, a l'hora de delimitar la parla d'aquestst dos pobles, davant d'una parla de transició, és a dir, una zona en què apareixen tant trets d'un dialecte com de l'altre. I hem de dir que es tracta d'una transició gradual, no hi ha un salt entre un tipus de trets i uns altres, sinó que hi ha coexistència dels diferents trets. Aquesta aparició de característiques dels dos dialectes fa que trets que sovint serveixen per delimitar un dialecte d'un altre, en aquests zones de transició no ens siguin útils. A més, però, si prenem com a punt de referència la descripció que fa Plaza, que anteriorment hem comentat, aquesta parla de transició té les característiques que defineixen un parlar xipella. Tornem a repetir les paraules que ja hem vist (veg. pàg 13):

Les parles xipelles es caracteritzen per presentar trets propis de l'oriental i de l'occidental. La principal característica és de tipus estructural: la no neutralització de

/e/ i /a/ en posició posttònica final. Un altre tret fònic que presenten amb menys freqüència és la no neutralització de /o/ i /u/ en la mateixa posició.

Les realitzacions fonètiques de la /e/ posttònica es caracteritzen pel seu tancament, i són variants que van des de [e] fins a [i].

Aquesta descripció encaixa perfectament amb les característiques de la parla que hem analitzat. Tot i això, hem de dir que en relació amb la distinció o confusió de *o* i *u* àtones, la zona que hem estudiat no s'avé gaire amb el que diu l'autora. També és cert que ja ho matisa quan diu que aquest fenomen es produeix amb menys freqüència. Pel que fa a l'ús de la *-i-* que de sempre ha sigut el tret que més s'ha ressaltat d'aquestes zones de transició, hem pogut comprovar que és un tret molt residual i esporàdic, reduït a uns mots concrets i poc generalitzable. És evident, però, que aquesta pronunciació existeix i que segons l'informant apareix amb més o menys freqüència. Caldria, però, fer un estudi més extens i que aplegués més generacions de parlants per poder confirmar aquestes dades.

Finalment, voldria fer una proposta. A partir de la descripció dels trets que hem anat fent, tot i que resta molt clar que és difícil situar la parla dels pobles en un dialecte en concret, podríem dir que els parlants de Sant Ramon tenen més trets que els situen dins del català nord-occidental (com els parlants del Llor), mentre que els parlants de Ferran tenen més trets que permeten encabir-los en el català central (com els parlants de Pujalt).

Apèndix A

Dades dels informants

Pujalt

<i>Nom i cognoms:</i> Pere Costa Puiggalí	Joan Suau
<i>Natural de:</i> Pujalt	Pujalt
<i>Edat:</i> 77 anys	76 anys
<i>Sexe:</i> Home	Home
<i>Estudis:</i> Primaris	Primaris
<i>Cònjuge:</i> de Pujalt	de Pujalt
<i>Feina:</i> Jubilat (havia fet de pagès)	Jubilat (havia fet de pagès)

Ferran

<i>Noms i cognoms:</i> Ramon Solé Miquel	Concepció Vilà Trulls
<i>Natural de:</i> Ferran	Ferran
<i>Edat:</i> 78 anys	69 anys
<i>Sexe:</i> Home	Dona
<i>Estudis:</i> Primaris	
<i>Cònjuge:</i> de Ferran	de Ferran
<i>Feina:</i> Jubilat (havia fet de pagès)	Mestressa de casa

<i>Noms i cognoms:</i> Ramon Falip Bacardit	Ton Vilà
<i>Natural de:</i> Ferran	Ferran
<i>Edat:</i> 71 anys	74 anys
<i>Sexe:</i> Home	Home
<i>Estudis:</i> Primaris	
<i>Cònjuge:</i>	
<i>Feina:</i> Jubilat (havia fet de pagès)	Jubilat (havia fet de pagès)

Sant Ramon

<i>Noms i cognoms:</i> Francisco Fornells	Ramon Farré
<i>Natural de:</i> Portell	Sant Ramon
<i>Edat:</i> 85 anys	76 anys
<i>Sexe:</i> Home	Home
<i>Estudis:</i> Primaris	Primaris
<i>Cònjuge:</i> Riber	
<i>Feina:</i> Jubilat (havia fet de pagès)	Jubilat (havia fet de pagès)

<i>Noms i cognoms:</i> Jaume Ramon Graells	Mercedes Botet Graells
<i>Natural de:</i> Sant Ramon	Sant Ramon
<i>Edat:</i> 88 anys	81 anys
<i>Sexe:</i> Home	Dona
<i>Estudis:</i>	
<i>Cònjuge:</i>	
<i>Feina:</i> Jubilat (havia fet de teuler)	Jubilada (havia tingut l'estanc)

El Llor

<i>Noms i cognoms:</i> Regina Solà	Ramona Riera
<i>Natural de:</i> El Llor	El Llor
<i>Edat:</i> 70 anys	74 anys
<i>Sexe:</i> Dona	Dona
<i>Estudis:</i> Primaris	Primaris
<i>Cònjuge:</i>	del Llor
<i>Feina:</i> mestressa de casa	mestressa de casa

Noms i cognoms: Ramon Nadal

Natural de: El Llor

Edat: 78 anys

Sexe: Home

Estudis: Primaris

Cònjuge: del Llor

Feina: Jubilat (havia fet de pagès)

Apèndix B

Signes fonètics

ə	vocal neutra de roba, home.
e	vocal tancada de cantaré.
ɛ	vocal oberta de mel.
o	vocal tancada de sabó.
ɔ	vocal oberta de porta.
s	fricativa sorda de sac, caçar.
z	fricativa sonora de rosa, casa.
ʃ	palatal fricativa sorda de caixa, boix.
ʒ	palatal fricativa sonora de major, àgil.
tʃ	palatal africada sorda de boig, atxa.
dʒ	palatal africada sonora de viatge.
ʎ	palatal lateral sonora de lloc, gall.
ɲ	palatal nasal de canya.
r	vibrant sonora de carro.
ɾ	bategant sonora de cara.
β	aproximant bilabial sonora de roba.
ð	aproximant dental sonora de cada.
ɣ	aproximant velar sonora de pagar.

Bibliografia

- Alegre, M.: *Dialectologia Catalana*, Editorial Teide, Barcelona, 1991.
- Gran Enciclopèdia Comarcal*, Fundació Enciclopèdia Catalana, vol. 9, 1984.
- Martí, J. et al.: *Coneguem els nostres parlars*, CIRIT, Barcelona, 1985.
- Plaza, C.: *La parla de la Conca de Barberà*, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, 1996
- Porredon, R.: *De Llevant fins a Ponent. Els parlars catalans*, Edicions de la Magrana, 1992.
- Pueyo, M.: *L'estructura fonològica del vocalisme lleidatà*, Lleida, 1976. (Treball inèdit).
- Sistac, R. *El català d'Àneu. Reflexions a l'entorn dels dialectes contemporanis*, Consell Cultural de les Valls d'Àneu, 1998
- Turull, A. "Notes sobre el lleidatà" dins *Ilerda*, editat per IEI de la Diputació de Lleida, Lleida, 1990, núm. XLVIII.
- Veny, J. *Els parlars catalans*, Biblioteca Raixa, Editorial Moll, Palma de Mallorca, 1991⁹ (1982).
- Veny, J: *Introducció a la dialectologia catalana*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1986.